

Hedendaagse evolutie van het ouderschap

Het onderzoek naar *de hedendaagse evolutie van het ouderschap* is een verkennend onderzoek. Het wil verduidelijken in welke vormen het ouderschap zich een weg zoekt tussen het aftasten van sociale praktijken en de huidige onzekerheid van de juridische normen.

Veel studies over familiale vormen, besteden aandacht aan het vrouwelijke standpunt. Het resultaat daarvan is dat we weinig weten over het standpunt van de mannen. Het bijzondere aan dit onderzoek is juist dat het wil vertrekken **vanuit de mannen en de mannelijkheid**. Daardoor onderscheidt het zich van de meeste studies over dit onderwerp. Het is de bedoeling om inzicht te krijgen in de hedendaagse evolutie van het ouderschap vertrekkend vanuit het standpunt van de man, en om de betekenissen van deze evolutie wat uitgebreider te belichten.

Daartoe werd het studieonderwerp op twee niveaus geanalyseerd. Ten eerste wordt het ouderschap symbolisch bekeken vanuit **het wettelijke niveau**. Deze benadering gaat vooral de **juridische evolutie** van het ouderschap na, om de modaliteiten van « het produceren van de normatieve uiteenzetting » te analyseren. Deze benadering wil de wetten die de vorming, de werking en eventueel de breuk van het gezinsleven regelen, onderzoeken en vergelijken. De juridische aanpak gaat ervan uit dat het recht in zekere mate de collectieve vertegenwoordigingen weergeeft en dat de daarin waarneembare bewegingen geschikt zijn om informatie te leveren over de beweging van de opinie.

Vanuit praktisch standpunt, gezien de verscheidenheid aan wetten en wetsvoorstellen in verband met familiale en ouderlijke aangelegenheden, hebben we ons vooral gericht op degene die te voorschijn kwamen uit de discussies in het kader van de Staten-Generaal van de Gezinnen. De Staten-Generaal van de Gezinnen ging door van november 2003 tot april 2004, op initiatief van Isabelle Simonis, toenmalig Staatssecretaris voor het Gezin en Personen met een handicap. De Staten-Generaal van de Gezinnen was een groots opgezette vergadering die verscheidene instanties samenbracht rond vragen over familiale politiek: politieke vertegenwoordigers van verschillende niveaus, vertegenwoordigers van verenigingen, mensen uit de academische wereld, leden van overheidsdiensten. De Staten-Generaal van de Gezinnen had een dubbele doelstelling: het evalueren van de familiale politiek in de ruime betekenis van het woord en het formuleren van voorstellen om beter te kunnen tegemoetkomen aan de verwachtingen van hedendaagse gezinnen. De werkgroepen werden willekeurig samengesteld en het grote publiek kon reageren op de werkzaamheden via een voor de gelegenheid opgezette website (www.lesfamilles.be). Dat maakt dat de meningen die werden vastgelegd en samengevat in verschillende rapporten niet als representatief kunnen worden beschouwd. Daarom moet dit materiaal met een zekere voorzichtigheid behandeld worden. Ondanks deze evidente beperking, lijkt het verzamelde materiaal een onvervangbare basis voor de identificering van de grote hedendaagse debatten over gezin en ouderschap.

Ten tweede wordt het ouderschap bekeken vanuit **het praktische niveau**. Hier is het de bedoeling om de verschillende vormen van hedendaags ouderschap te begrijpen, om de handelwijze van de individuen te vatten die worstelen met het opnieuw op punt stellen van het ouderschap. De hieruit voorkomende levenswijzen en de moeilijkheden op materieel en normatief vlak (moreel en/of juridisch) moeten worden benadrukt. Vanuit een bepaald aantal situaties of mogelijk problematische sleutelmomenten, hebben we getracht om vanuit een

begrijpend perspectief, te analyseren hoe de individuen zich behielpen om terug zin en identiteit te geven aan hun gezinssamenstelling en aan hun rol van ouder.

Concreet bestaat het materiaal uit een interview met een veertigtal vaders die het hoofd moesten bieden aan situaties die ons bijzonder verhelderend leken om toe te lichten wat er eigenlijk op het spel staat bij de hedendaagse ouderlijke beleving. Deze gesprekken van gemiddeld anderhalf uur werden gevoerd tussen mei 2004 en februari 2005. Met een dergelijk staal is het uiteraard niet de bedoeling om het belang van een bepaalde familiale configuratie te meten, noch van een bepaalde sociale vraag, en ook niet van een specifieke zinstoekenning. In het begin hebben we ons vooral op weinig voorkomende of extreme gevallen gericht (mannelijke transseksueel, homofiele vader, thuisblijvende vader van een groot gezin, vader zonder vaste woonplaats...) om hun onthullende waarde, in de betekenis die Edgar Morin geeft aan dit adjectief als hij crisissituaties beschrijft. Vanuit dit perspectief bekeken, is het bestuderen van buitengewone situaties belangrijk omdat ze de aanwezigheid, de vorm of de betekenis onthullen van wat onzichtbaar blijft op gewone momenten. Nadien hebben we de biografieën willen diversifiëren met een systematisch onderzoek van tegengestelde gevallen om zo meerdere standpunten te verkrijgen met betrekking tot de bestudeerde problematiek (modaliteiten van ouderlijke verantwoordelijkheden, niveaus en vormen van beroep doen op “familiale” experts, manieren waarop het gezinsleven en het beroepsleven op elkaar aansluiten, enz.). We hebben geprobeerd een verzadigingspunt te bereiken, d.w.z. het moment waarop bijkomende interviews geen nieuwe informatie meer opleverden. De criteria van diversificatie zijn: leeftijd, gezinssamenstelling –huwelijksstelsel, aantal kinderen, ouderlijk statuut, socioprofessionele bezigheid, niveau van onderricht. We zijn er niet zeker van dat we analytisch gezien, het verzadigingspunt bereikt hebben. Vandaar dat dit onderzoek dus zeker haar verkennende karakter behoudt.

Het onderzoek hield een onophoudelijke wisselwerking in tussen de twee niveaus van analyse: **de manier waarop de evolutie van de ouderlijke beleving in het dagelijkse leven (praktische niveau) weerklank vindt in de rechtshervormingen en de verhandelingen over het gezin (wettelijk niveau) en vice versa**. Als zovele wetsvoorstellen vooraf in overeenstemming lijken met de wensen van individuen, zijn er toch sommige die botsen op de complexe mechanismen die verankerd zijn bij individuen en in de samenleving. Het is juist op deze momenten, waarop het recht zich plots aan de verkeerde kant van het individu bevindt, dat volgens ons kan tevoorschijn komen wat werkelijk op het spel staat bij de hedendaagse evolutie van het gezin en van het ouderschap. Het identificeren hiervan heeft ons toegelaten om vier leidraden te onderscheiden die elk beantwoorden aan een denkpiste binnen de huidige ouderlijke en familiale problematiek. Deze vier thema's met hun verschillende onderverdelingen dienden als werkcategorieën voor de thematische analyse van het materiaal.

De huidige samenvatting behandelt achtereenvolgens deze vier denkpistes. Elke denkpiste wordt in een context geplaatst met enkele elementen uit de analyse van de juridische debatten en de belangrijkste bevindingen van de analyse van de gesprekken met de vaders over hun beleving van het ouderschap.

1. Het voortbestaan van het ouderlijke koppel, een gedwongen ideologie?

1.1. Contradictie tussen de echtelijke normen en de ouderlijke normen

In de industriële maatschappij was het gezin het referentiepunt voor elke man en elke vrouw. Gevoelens waren ondergeschikt aan de stabiliteit van het echtelijke stelsel en het sociale stelsel. Er was wel een onderscheid tussen de ouderlijke spil en de echtelijke spil, maar dat was niet zo cruciaal als bij het moderne gezin. Het kind was immers onlosmakelijk verbonden met het huwelijk en was het belangrijkste doel van het huwelijk. Geleidelijk aan

wijkt dit model voor een model dat gebaseerd is op persoonlijke ontplooiing, authenticiteit, gelijkheid tussen man en vrouw... De logica die het postmoderne gezin leidt is de zoektocht naar de bevrediging van de psychologische behoeften van elk lid van het koppel. De kwaliteit van relaties tussen individuen wordt meer gewaardeerd dan het voortbestaan van de familiale groep. Hier duiken een aantal vragen op. Hoe past een relatie in het tijdperk waarin zelfverwezenlijking voorrang heeft? Hoe kan het ouderschap alleen gebaseerd zijn op de kwetsbare menselijke liefde? Hoe kan het gezin weerstaan aan het tijdelijke van relaties? Enz.

Onderzoeken tonen aan dat voor een aantal Europese burgers de verantwoordelijkheid ten opzichte van hun kinderen onbreekbaar, onaantastbaar en onvoorwaardelijk is: wat er ook gebeurt, de ouders moeten tegemoet komen aan de behoeften van hun kinderen. Deze ouderlijke verplichting om de kinderen tot zelfstandige volwassenen op te voeden, lijkt onafhankelijk van de ouderlijke gevoelens en beperkt hun verlangens, en ook het proces van privatisering van het hedendaagse gezin.

Het is deze beperking die de spanning tussen ouderlijke normen en echtelijke normen in zich draagt. Daar waar ouderlijke banden onvoorwaardelijk lijken, blijken echtelijke banden daarentegen zeer kwetsbaar. De inspanningen om de familiale cel samen te houden als de affectieve banden tussen de partners verbroken zijn, worden niet meer gewaardeerd. In een dergelijke context van een instabiel huwelijk stelt zich de vraag naar de eeuwigdurende ouderlijke band. Hoe zijn de waarden van autonomie en vrijheid binnen het huwelijk te verzoenen met de waarden van verantwoordelijkheid binnen de ouderlijke structuur?

De noodzaak om nieuwe gemeenschappelijke referentiepunten te vinden voor het huwelijk en het ouderschap doet zich hier voelen. Vanuit deze optiek denkt Irène Théry dat “de tegenwaarde van de vrijheid die wordt toegekend aan volwassenen om niet te huwen of te scheiden” de institutionalisering moet zijn van “het voortbestaan van de filiatie”. Deze piste verwijst naar het onderscheid tussen echtelijk koppel en ouderlijk koppel, waarbij het eerste onderhevig is aan de keuze van beide partners, en het tweede bestemd is om onverbreekbaar te worden (logica van het eeuwigdurende). De toekomst zal uitwijzen of dit model dat berust op de ouderlijke onverbreekbaarheid zich zal verspreiden. Maar we kunnen wijzen op aarzelingen in het recht en aarzelingen in de praktijken van de betrokken personen.

1.2. De rechtstoestand: het ouderlijke koppel overleeft de scheiding

De wet van 13 april 1995 die pedagogisch en symbolisch wou zijn, gaat uit van het principe dat na en tijdens de echtscheidingsprocedure en ook in alle gevallen van scheiding van gehuwde of niet gehuwde partners, het ouderlijk gezag gezamenlijk moet uitgeoefend blijven.

Het hier aangegeven perspectief leidt tot vragen over het type van echtscheiding, over alimentatiegeld, of de verblijfsregeling die door de wet worden voorgestaan. De keuze voor één of ander alternatief kan een bepalend element zijn voor de verdere vreedzame verdeling van de ouderlijke verantwoordelijkheden.

In geval van echtscheiding lijkt de wetgever geleidelijk meer aandacht te schenken aan een kader waarin het mogelijk is om op een vreedzame manier te scheiden, en op die manier alle kansen te vrijwaren dat het koppel ex-partners later nog kan functioneren als ouderlijk koppel. Tegenwoordig wordt de hervorming van het echtscheidingssysteem gekenmerkt door wetsvoorstellen die in de eerste plaats de echtscheiding door schuld willen afschaffen. De wetsvoorstellen zijn soms erg verschillend: bij sommige mag de vraag naar schuld niet verdwijnen, maar talrijke wetsvoorstellen bespreken manieren om conflicten in relaties te verzachten. Zelfs als er in sommige voorstellen nog plaats is voor conflicten tijdens de echtscheidingsprocedure, is de hoop op vreedzame relaties na de breuk nog altijd aanwezig.

De schuldvraag vinden we terug in het debat over de bepaling van alimentatiegeld, met een voorstel tot afschaffen, zowel in de echtscheiding door schuld als in de feitelijke

scheiding, het verband tussen de fout en de toekenning van alimentatiegeld is in dit concept een herstel van ongelijkwaardige gevolgen van het huwelijk en niet langer een straf voor het gedrag van de één of de ander.

Wat de verblijfsregeling van de kinderen betreft, had voor 1965 het bepalen van schuld een weerslag op het toekennen van het hoederecht. De partner in fout werd beschouwd als een slechte ouder. Sinds meer dan tien jaar geldt het principe dat beide ouders de verantwoordelijkheid ten opzichte van het kind behouden en elkaar daarin moeten aanmoedigen. De Staat moet ervoor zorgen dat de dubbele band van filiatie duurzaam bewaard blijft, met name aan de hand van de wet van 8 januari 2003 die vanuit de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijke gezag vertrekt. De manier van organisatie van dit co-ouderschap moet nog verduidelijkt worden. Sommigen stellen een alternerende verblijfsregeling voor. In het debat tussen voor- en tegenstanders van dit voorstel duikt het argument over de graad van conflict binnen de relaties op.

Uit alle juridische debatten blijkt de wil om de graad van conflict te verminderen om het ouderlijke koppel te steunen. Maar daar waar de énen wijzen op het destructieve effect van conflictprocedures, voorzien de anderen toekomstige relationele moeilijkheden die kunnen voortvloeien uit oude spanningen binnen het huwelijk die niet aan bod kwamen bij een vreedzame procedure.

1.3 Het co-ouderschap op de proef gesteld

De moeilijkheden die de vaders hebben met het co-ouderschap zijn van verschillende aard. Vooreerst zijn er de mannen die in een totale wanverhouding leven ten opzichte van de reeds 30 jaar geleden begonnen privatiseringsevolutie van het huwelijk en die niet verwachten van de wet dat ze tussenkomt ten voordele van het co-ouderschap na de echtscheiding, maar dat ze het voortbestaan van het huwelijk steunt door de echtscheiding indien nodig zo moeilijk mogelijk te maken.

Andere vaders die instemmen met het model van het co-ouderschap benadrukken de lacunes in de huidige situatie, en in de eerste plaats het gebrek aan erkenning door het gerechtelijk apparaat. Het gebrek aan formele regels over de organisatie van het co-ouderschap, leidt ertoe dat rechters de vragen behandelen op een manier die soms arbitrair lijkt en die geen respect afdwingt voor de genomen beslissingen die ervaren worden als opgelegd, als onrechtvaardig. Het gebrek aan een referentiepunt om regelingen te treffen na de scheiding, leidt ertoe dat veel “ondergeschikte ouders” zichzelf beschouwen als “degenen die in de steek gelaten zijn” door een onrechtvaardig systeem. Bijgevolg gaan ze afstand nemen van de vooropgezette logica van co-ouderschap. Een ander probleem dat de vaders aanhalen is het gebrek aan erkenning van het co-ouderschap op institutioneel niveau (school, ziekteverzekering, ziekenhuis...).

De kwestie van de erkenning, en met name die van de erkenning door de overheid, stelt zich ook op het niveau van de ex-partners. De wet voorziet in het gezamenlijk ouderlijk gezag, maar de kwestie van de effectieve gegrondheid van het gezag heeft te maken met het respect en de erkenning ervan door de andere partner. Veel vaders vermelden echter dat hun gezag wordt aangetast, en als onwettig wordt afgedaan door de moeder van hun kinderen. Een van de belangrijkste gevaren van deze ontwikkeling is de geleidelijke verbanning of psychologische verdringing van één van de co-ouders.

In geval van moeilijkheden, tot op een bepaald niveau van conflict tenminste, schijnen de ex-partners zich rond het kind te reorganiseren. Er moet geconstateerd worden dat het argument van “het belang van het kind” vaak gebruikt wordt bij het rechtvaardigen van co-ouderschapregelingen, zowel door de ouders als door de rechters en de psychologen. Dit argument wordt aangewend om elk gedrag te rechtvaardigen, zodanig dat het soms verbergt

welke verschillende oorzaken geleid hebben tot de beslissingen die betrekking hebben op de aanpak van het co-ouderschap.

De samenwerking na de scheiding botst ook vaak op een andere realiteit: de moeilijke splitsing tussen de echtelijke en de ouderlijke staat. Dit probleem kan verschillende vormen aannemen. De ene keer kan de samenwerking ertoe leiden dat de echtelijke staat wordt hernomen en er mogelijk een nieuwe seksuele relatie tot stand komt; het gebod van “het tot elke prijs in stand houden van het ouderlijk koppel” draagt ertoe bij dat er minder afstand is tussen de echtelijke en de ouderlijke staat dan bij de klassieke huisvesting waar de frequente afwezigheid van de ouder zonder hoederecht de banden tussen de ex-partners beperkte. De andere keer is het de wil om de ouderlijke banden in stand te houden die ertoe leidt dat het moeilijker is om een nieuw koppel te vormen. Ook daar schijnen de banden tussen echtelijke en ouderlijke staat complexer dan ze eruitzien, waardoor we begrijpen hoe bepaalde juridische uiteenzettingen die het voortbestaan van het ouderlijke koppel als evident afdoen, de bal volledig mislaan wat betreft de reële beleving van de breuk.

Sommige vaders beleven de breuk als dramatisch. Misschien houdt de mythe van moderne liefde per definitie een dramatisch einde in. Tonen dat men moeilijkheden heeft om zich over de breuk heen te zetten en liefde vervangen door co-ouderschap zou in zekere zin een manier zijn om de voorbije liefde te bekrachtigen. Ten overstaan van “de ideologie van de geslaagde echtscheiding” vinden we ook sporen van de “ideologie van de pijnlijke breuk”.

Oog in oog met de bruisende concrete realiteit, blijkt het moeilijk uitvoerbaar om de organisatie van een ouderlijk koppel te regelen en komaf te maken met het echtelijke verleden gezien er immers een gebod tot “koppelvorming” blijft, zij het “ouderlijke koppelvorming”. Als we verder doordenken, zou “*de transformatie van ouders naar co-ouders*” moeten samengaan met het werken aan “*de transformatie van echtgenoten naar ex-echtgenoten*”. De juridische procedures moeten erop toezien dat de transformaties kunnen gebeuren die nodig zijn voor de overgang van ouderschap naar co-ouderschap, zonder dat ze het risico lopen om de conflicten op de ouderlijke scène te zien heropleven.

2. Sociale en morele omlijsting bij de ouderlijke rol

Als we het institutionele debat over familiale aangelegenheden analyseren, constateren we dat de kwestie van omlijsting centraal staat en aarzelt tussen een groeiend interventionisme en responsabilisering van de ouders. Het ontstaan van het begrip “ouderschap” enkele jaren geleden is symbolisch voor deze tendens. Dit begrip wijst op “*de functie van de ouder, rekening houdend met de juridische, morele en opvoedkundige verantwoordelijkheden van de vader en de moeder*” (Bughin M., Lamarche C., Lefranc P., 2003). De “herwaardering van het ouderschap” toont aan dat vanuit de overheid en haar experts beleidslijnen worden uitgezet om de ouderlijke functie te “herstellen”. Er wordt een reeks evaluatiemaatregelen genomen en er is “steun voor het ouderschap”. Deze maatregelen willen het bestaan van “gebreken” op gebied van het ouderschap compenseren. De evolutie van de wetgeving over echtscheidingsproblematiek is hier een voorbeeld van. De wet van 30 juni 1994 beperkte de vrijheid van gescheiden ouders door Parket en Rechtbank te laten controleren of gemaakte overeenkomsten over de gemeenschappelijke kinderen werden nageleefd, in het belang van de kinderen. We constateren als logisch gevolg dat de rechterlijke instanties een serie experts aan het aanstellen zijn (sociale werkers, psychologen, familiale bemiddeling, enz.) die zich gaan bezighouden met het familiale kader.

De toenemende begeleiding van de ouderlijke rol verwijst gedeeltelijk naar de mutaties die deze rol ondergaat. Men kan niet anders doen dan vaststellen dat de manier van ouder te zijn erg geëvolueerd is ten opzichte van deze die onze ouders gekend hebben. De familiale socialisering moet voortaan meewerken aan de bevestiging van de individualiteit

van de verschillende leden van het gezin. Terwijl bepaalde sociale uiteenzettingen de neiging hebben het bestaan van “een ouderlijk ontslag” aan te tonen, stellen we vast doorheen de gesprekken, dat de kwestie van de verantwoordelijkheid één van de bezorgdheden van de ouders blijft en bijgevolg niet naar de achtergrond gedreven werd. Het ouderschap is een levensobjectief geworden en vormt een project van welslagen voor een groot aantal ouders. Uit de gesprekken kunnen we onthouden dat de ondervraagde vaders nadenken over hun ouderlijke taken en over de manier waarop ze die moeten waarmaken. Het belang van het kind staat centraal in de ouderlijke taken, door de zorg om voorrang te geven aan de geschikte ingrediënten voor de opbouw van de identiteit van het kind. Het denkwerk van de ouders over hun ouderlijke taken en de veranderde verwachtingen tegenover ouders, kan de ouders destabiliseren. Ze moeten zich constant aanpassen aan de complexiteit van hun opvoedende functie en de moeilijkheden die ze het hoofd moeten bieden. Daarvoor kunnen ze terugvallen op bepaalde opvoedende referenties.

De wijzigingen betreffende het overbrengen van de ouderlijke kennis in de familiekring zijn niet vreemd aan deze moeilijkheden. Volgens de Duitse socioloog Schultheis zal het moderne tijdperk gekenmerkt worden door een overgang van referentiepunten op gebied van legitieme kennis. Deze overgang wijst op de overschakeling van de “folk models”, gebaseerd op legitieme “traditionele” kennis, naar de “expert models”, gebaseerd op legitieme “wetenschappelijke” kennis. Deze veranderingen in de overdracht van ouderlijke kennis wijzen op de autonomie van hedendaagse ouders ten overstaan van de traditionele onaantastbare referentiepunten. Ouders moeten vanaf nu buiten het gezin zoeken wat initieel in de schoot van het gezin overgedragen werd. Maar de sociale en normatieve omgeving schijnt niet de door de ouders verwachte zekerheid op te leveren. De veelheid van referentiepunten sleept hen mee in het geharrewar tussen verschillende, zelfs tegenstrijdige bevelen. De ouder die voor een moeilijke keuze staat, kan zich nog meer ontredderd voelen.

Desondanks tonen de gesprekken aan dat het terugvallen op deskundige referentiepunten centraal blijft bij de individuen. De wetenschappelijke gegrondheid, de neutraliteit en deskundige zienswijze van de buitenstaander, zijn de aspecten die de ondervraagde vaders willen. De analyse van de gesprekken nuanceert niettemin het centraal staan van de deskundige kennis in de manier waarop ouderlijke competentie gevormd wordt. Alhoewel dit hulpmiddel nog steeds werkzaam blijkt te zijn bij een groot aantal individuen, merken wij dat er kritiek komt over de deugdelijkheid van deze “deskundige” wetenschap, soms veroorzaakt door een negatieve ervaring met de benaderingspunten. Deze momenten zijn de contactpunten tussen leken en de vertegenwoordigers van deze systemen en verwijzen naar de persoonlijke ontmoetingen tussen de “leek” en de specialist. Het gebrek aan houvast in de realiteit, de heterogeniteit en de onzekerheid van de voorgestelde oplossingen, de normatieve druk veroorzaakt door deze verscheidenheid zijn zovele aanmerkingen die de deugdelijkheid van de deskundige wetenschap verzwakken.

Hetgeen in de eerste plaats problematisch lijkt wat betreft de negatieve ervaringen die ons verteld werden, is het soort relaties dat zich instelt tussen de deskundige en de gebruiker. Geconfronteerd met de ernstige resultaatverplichtingen, vooral wanneer ze onderworpen zijn aan maatregelen, voelen de ouders zich beoordeeld in hun manier van “ouder zijn”. Van een hulpsysteem tot een controlesysteem kan de asymmetrische structuur van de wisselwerking het kader worden van een machtsverhouding. Dit is één van de redenen die sommige ouders ertoe aanzet om beroep te doen op een derde bron van aanleren van de familiale kennis: de informele uitwisseling met de omgeving. Wat de informele uitwisseling onderscheidt van het beroep doen op experts is het feit dat er een dialoog kan ontstaan, en dat de ouder zich dan als een medespeler beschouwt in de verandering die hij wenst. De toevlucht tot een informele uitwisseling geeft aan de individu's de mogelijkheid een soort van asymmetrische hulp te vermijden (traditioneel en deskundig) in verband met het ouderschap.

Deze "alternatieve" toevlucht heldert een aspect op van de verhouding tussen ouders en experts. Het doet veronderstellen dat de ouders op zoek zijn naar een zekere symmetrie wanneer ze toevlucht hebben tot experts. Wat zij absoluut willen vermijden is een externe controle te ervaren die hun vertrouwen in hun ouderschapscapaciteiten zou kunnen ondermijnen. Elke hulp- of controlerelatie die een asymmetrische relatie impliceert zal het doel van de hulp in de weg staan. Het is belangrijk te verduidelijken dat de controlelogica zal verscherpt worden wanneer er een samengaan bestaat tussen het therapeutische systeem en het rechtssysteem. Hoe kan men dan ingrijpende maatregelen bedenken die een symmetrische relatie zou kunnen teweegbrengen tussen het systeem en het individu die het voorwerp is van deze maatregelen? Een duidelijkere scheiding tussen het rechtsterrein en het therapeutische terrein schijnt een interessante denkpiste te zijn.

3. De complexiteit van de filiatie: wat met de bijkomende ouders?

3.1 De mishandelde filiatie

Alhoewel het kerngezin een referentiepunt blijft om de hedendaagse familiale verhoudingen te beschouwen, noopt de huidige verscheidenheid aan gezinsvormen ertoe om de evidentie van de filiatie in vraag te stellen. Kinderen leven hoe langer hoe minder in gezinnen met gehuwde ouders en hoe langer hoe meer in éénoudergezinnen, wedersamengestelde gezinnen of bij samenwonenden.

Naast wedersamengestelde gezinnen als gevolg van scheidingen vertonen zich andere gezinssamenstellingen dankzij de talrijke mogelijkheden om een kind te hebben op een andere manier dan via de natuurlijke weg. De eenvoudige of volle adoptie, de gezinsopvang, de kunstmatige bevruchting met donor of het homo-ouderschap zijn zulke gezinsconfiguraties die geleidelijk hun plaats innemen op de familiale scène. Deze stellen de ogenschijnlijke evidentie van het "kernouderschap" in vraag, en zij onderstrepen ook haar pluri-dimensioneel karakter daar zij de biologische, huishoudelijke en genealogische componenten van het ouderschap in hoofde van dezelfde ouder niet verenigen.

Tegenover de grote familiale verscheidenheid lijkt de rechtbank meer en meer ontredderd om te bepalen wat een ouder is. Haar uitdaging bestaat erin om geleidelijk het pluri-ouderschap uit te vinden, d.w.z. aan familiale verhoudingen een plaats te geven in het universum van de verwantschap wanneer de filiatie in vraag wordt gesteld. De probleemstelling van het pluri-ouderschap onderstreept op een scherpe manier het onderscheid tussen een *vervangingslogica* van een ouder door een ander en een *duurzaamheidslogica* waar verschillende personen belast met het ouderschap naast elkaar kunnen bestaan.

3.2 Het recht: het huidig juridisch kader en hedendaagse debatten

Het recht neemt verschillende houdingen aan in verband met de nieuwe verwantschapsvormen, volgens de één of de andere familiale configuratie. Wanneer er geen beroep gedaan wordt op de biologische component om het statuut van de ouder te verantwoorden wordt er beroep gedaan op de huishoudelijke component, en in sommige gevallen worden de twee componenten erkend. De vraag over de biologische "waarheid" wordt op een tegenstrijdige manier opgeroepen al naargelang het gaat om het éne of het andere geval. De huishoudelijke component die op zich de filiatie verantwoordt in geval van adoptie wordt helemaal niet meer opgeroepen wanneer het statuut van een stiefouder in een wedersamengesteld gezin moet gedefinieerd worden. En de voorstellen die besproken werden ter gelegenheid van de Staten-Generaal van de Gezinnen en de debatten hierover getuigen ook van de juridische aarzelingen in deze materie. Sommige van deze aarzelingen dragen de sporen van een juridische context die van de onmogelijke rol van de tweede echtgenoot de regel maakt, en andere laten vermoeden dat de situatie evolueert. De aarzelende bevestiging

van de samenvoegingslogica vindt men namelijk terug in een wetsvoorstel neergelegd in december 2003 dat voorzag in de erkenning van de “tweede ouder”. De wetsvoorstellen die een hervorming van de sociale verwantschap aanmoedigen blijven ook erg terughoudend wanneer het gaat om het samenvoegen van de verwantschapsdelen.

3.3 Wat de vaders betreft: de gevolgen van de samenvoegingslogica.

De opening, zelfs aarzelend, tot een samenvoegingslogica die opgenomen werd in de wetsvoorstellen houdt in dat deze open staan voor een zekere vorm van pluri-ouderschap. Het is echter zeker wenselijk om een onderscheid te maken tussen pluri-ouderschap en pluri-verwantschap. De samenvoegingslogica kan inderdaad opgeroepen worden om twee doelen te bereiken: hetzij om een de facto pluri-ouderschap te erkennen (over het algemeen in verband met de verdeling van de huishoudelijke component) en om een statuut te geven aan elk van de protagonisten, hetzij om een de facto verwantschap te verdedigen (in verband zo niet met de biologische component, dan ten minste met de filiatie) en het statuut van de verre verwanten te handhaven, hetzij om de twee doelen tegelijk te bereiken.

Voor de vaders getuigt de vraag over de karakteristieken van de “echte” ouder van een permanente spanning tussen de biologische en huishoudelijke componenten; het ene en het andere worden op verschillende ogenblikken aangehaald om de in beschouwing genomen familiale configuratie te verantwoorden. Het geval van het wedersamengesteld gezin is paradigmatisch voor het conflict tussen deze twee componenten van de filiatie. De huishoudelijke componenten wordt algemeen opgeroepen om de banden die zich aanknopen tussen een kind en zijn stiefouder te illustreren. Desondanks is de biologische ouder de enige die deze plaats in de filiatie inneemt, wat zijn ouderlijke betrokkenheid ook mag zijn. De plaats van de oorspronkelijke vader neemt deel aan de vorming van de rol van de stiefvader.

De samenvoegingslogica schijnt een bredere aanhang te hebben wanneer zij de pluri-verwantschap eerder dan het pluri-ouderschap betreft, zoals het over het algemeen het geval is bij adoptie of bij kunstmatige bevruchting met anonieme donor. De beperkte waarschijnlijkheid van de terugkeer van de oorspronkelijke ouders in het ouderlijk spel schijnt in de twee gevallen elke vrees voor hun inmenging af te voeren. Daarentegen, in het geval van een gezinsplaatsing veroorzaakt de aanwezigheid van de oorspronkelijke ouders en de mogelijke terugkeer van de kinderen naar hen een zekere voorzichtigheid bij de opvangouders. Hun affectieve inzet zal in grote mate beïnvloed worden door de aanwezigheid en de inzet van de oorspronkelijke ouders.

Veel vaders onderstrepen het belang van de oorsprong, soms in verband met de bloedband, doorheen hun functie van “leidraad” wat aan de individuen toelaat zich in de geschiedenis te plaatsen door middel van de familiale afstamming. De plaatsing in een bredere historiektemporele dimensie zou kunnen dienen om de identiteit te herscheppen op langere termijn, om opnieuw zin te geven aan familiale banden die niet meer vanzelfsprekend en broos zijn geworden. De vaders benadrukken de rol van de oorsprong in de identiteitsopbouw: “genealogische discontinuïteit” worden als negatief beoordeeld, daar waar “continuïteit” wordt ervaren als structurerend. Het instandhouden van de familiale herinnering, het doorgeven van een materieel of cultureel erfgoed, de plaats en de rol van de grootouders... worden ervaren in termen van familiale continuïteit en gewaardeerd als een stabiliseringsbron.

Betreffende het pluri-ouderschap wordt de verwarring van de ouderlijke, generationele, professionele of geslachtebbende rollen door de vaders dikwijls als een bron van moeilijkheden vermeld. De gevallen van gezinswedersamenstelling wijzen op een zeker onbehagen ten opzichte van de definitie van de rol van de stiefouder. De uitspraken van de stiefvaders zijn gelijkluidend om te bevestigen dat zij niet dezelfde rol vervullen als de vader en dat zij dit ook niet wensen. Maar verder? Wie komt de gezagdragende rol toe? In geval

van familiale moeilijkheden worden de beschikbaarheid van de grootouders en de hulp die zij verlenen eerder gewaardeerd. Nochtans schijnt de grens tussen het hulpgevoel en het inmenginggevoel snel te worden overschreden. In geval van tussenkomst door beroepsmensen van de sociale bijstand, vermelden sommige vaders ook de wazigheid van sommige van hun handelingen. Tenslotte wordt een andere soort verwarring door sommigen vermeld betreffende de rollen die “traditioneel” of “cultureel” verbonden zijn met het één of het ander geslacht.

De belangen van het kind zijn ook een argument dat opgeroepen werd door een aantal vaders om hun terughoudendheid betreffende bepaalde gezinsconfiguraties te verantwoorden. Het “doorslaggevende” element is voor sommigen dat het risico om gestigmatiseerd te worden door een gebrek aan sociale erkenning van dit type ouderschap in strijd is met de belangen van het kind.

Wanneer het pluri-ouderschap, het homo-ouderschap, de transseksualiteit, enz. worden beschouwd als toestanden die ertoe bijdragen om vooraf bepaalde sociale bakens te verstoren, getuigt het door sommigen uitgesproken zinnetje “*Maar waar gaan we naartoe?*” van de vrees om rondom hen een vreemde wereld die ze niet kunnen bevatten te zien verschijnen. Een naam aan deze nieuwe ouderschapsvormen geven wordt als noodzakelijk ervaren om een samenhang en een werkingslogica te herscheppen op de ruïnes van de vorige ervaring. Daar waar geen namen bestaan heerst het onbehagen. In dit noodzakelijke symboliseringswerk blijkt het rechtskundig woord een essentiële rol te spelen.

4 Het samengaan van het gezinsleven en het beroepsleven.

Ver van een onbelangrijk fenomeen te zijn, ligt de problematiek van het samengaan arbeid/gezin in het hart van de hedendaagse veranderingen. De kenteringen van de arbeid en van het gezin dringen inderdaad een heropbouw op van de band tussen deze twee werelden. Niet enkel de stijging van de vrouwelijke arbeidsgraad en het verdwijnen van het overwicht van het “vader kostwinner” model wegen op het verband arbeid-gezin, maar ook de belangrijke stijging van het aantal éénoudergezinnen, de flexibiliteit en de intensivering van de arbeid, de aanhoudende ongelijkheid man/vrouw op de werkvloer, de vergrijzing, enz. Veel mensen moeten dus goochelen met tegenstrijdige prioriteiten en worden zo achteruitgesteld op de arbeidsmarkt of hebben het moeilijk om op een bevredigende manier hun verschillende verplichtingen te laten samengaan. Tegenwoordig wordt eerder een zwak geslachtsgeoriënteerd “cumulatief” model verdedigd waarin de professionele inzet en de familiale inzet niet onverenigbaar zouden zijn.

Een voorwaarde voor het “cumulatief” model bestaat erin de vrijheidsmarge van mannen en vrouwen te verbreden ten opzichte van de noodzaak om hun arbeidskracht te verkopen om een aanvaardbare levensstandaard te verwerven. Het gaat om de “decommodificatie” of de “ontmarkting” van de arbeidskracht, door verscheidene schikkingen (bijv. werktijdregeling, recht op verlof, voldoende minimale sociale voorwaarden en minimumlonen...). Het “cumulatief” model veronderstelt tevens een verbreding van de vrijheidsmarge van de personen ten opzichte van de gezinsverantwoordelijkheden en –taken. Deze voorwaarde betreft de “defamilialisatie” van de gezinsnoden, d.w.z. dat deze laatste niet enkel door het gezin zelf moeten worden uitgevoerd.

In België passen sommige institutionele hulpmiddelen voor het samengaan tussen gezinsleven en beroepsleven in deze logica's. De verschillende mogelijkheden voor verlof en de vermindering of de opschorting van de arbeidsprestaties via tijdskrediet dragen bij tot de decommodificatie, en de kinderopvang draagt bij tot de defamilialisatie. De debatten tijdens de Staten-Generaal van de Gezinnen in 2004 hebben een aantal voorstellen opgeleverd die in de richting gaan van een grotere ontmarkting van de werknemers, en met een sterke

bekommernis betreffende de gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Van deze voorstellen mag men de aanmoediging voor de mannen om verlof te nemen vermelden (mits een grotere tussenkomst van de overheid) en de versoepeling van de werktijden (op voorwaarde dat deze collectief omkaderd wordt). De verschillende voorstellen die een grotere beschikbaarheid van het aantal plaatsen in de kinderopvang beogen passen in een logica van defamilialisatie.

De concrete uitvoering van het niet-geslachtsgeoriënteerd cumulatief model blijkt moeilijk. De vrouwen blijven de talrijkste gebruikers van de schikkingen ten gunste van het arbeid-gezin samengaan. De analyse van de reële ervaringen opgetekend tijdens onze gesprekken herinnert ons eraan dat de spelers uit vlees en bloed bestaan, dat ze geen passieve individuen zijn die men makkelijk in één of andere richting kan beïnvloeden, en dat ze in aanvaring komen met belemmeringen waarop de overheid mogelijk geen vat heeft.

Het onderzoek op het terrein heeft de eersterangs rol aangetoond die de economische noden spelen in een gezin. Voor talrijke vaders uit ons staal is het opnemen van thematisch verlof of van tijdskrediet (voltijds of deeltijds) eenvoudigweg onmogelijk gezien de financiële impact hiervan op het gezinsinkomen (of van de alleenstaande ouder).

Ons onderzoek heeft eveneens het grote belang bij de individuen (mannen en/of vrouwen) uitgewezen van de “klassieke” normen betreffende de verdeling van de arbeid op basis van het geslacht. De wens van de vader om zijn professionele inzet te verminderen om voor de kinderen of voor het huishouden te zorgen kan soms stuiten op de weerstand van de vrouwen die de wens tot vaderlijke inzet als een binnendringing in hun domein aanvoelen. Aan de andere kant hebben sommige vaders geen zin om zich in te zetten op een domein dat tot op heden aan de vrouwen voorbehouden was. Het is niettemin tijdens de gesprekken gebleken dat degenen die zich nieuwe vaders verklaren veel minder moeilijkheden ondervinden om zich meer dan hun voorgangers in te zetten om voor de kinderen te zorgen. Het blijkt echter ook dat ze zich minder de huishoudelijke taken toe-eigenen. En zelfs wanneer er een evolutie vastgesteld wordt blijkt het dikwijls dat de vrouwen nog steeds het grootste deel van de beslissingen en van de organisatie van het werk op zich nemen. De gesprekken met degenen die zich “nieuwe vaders” verklaren onderstrepen hun pogingen om een positieve zin te geven aan het op zich nemen van huishoudelijke taken door het lastige karakter en het dwingende aspect ervan te minimaliseren (door hun vrije keuze om de taken te verdelen te benadrukken).

Een laatste opgetekend aspect betreft de schikkingen die het gebruik van de opvangdiensten aanmoedigen en vergemakkelijken. De logica van de externalisatie zou de wens van de ouders niet tegemoet kunnen komen daar zij het belangrijk vinden om zich zelf om hun kinderen te bekommeren. Dit kan gaan van een beperking van de tijd doorgebracht in het kinderdagverblijf (waarvan sommigen het nut erkennen voor de socialisatie van het jonge kind) tot argwaan en een complete afwijzing. Deze wens kan gepaard gaan met een schuldgevoel wanneer de ouders geen andere keuze hebben dan hun kind aan een externe persoon toe te vertrouwen, zij het een opvangdienst, de grootouders of vrienden.

Het blijkt vandaag goed aanvaard dat het samengaan tussen de beroepswereld en de gezinswereld niet meer overeenstemt met een totale opzegging van de vrouwen aan de beroepswereld. Er blijft natuurlijk nog een lange weg te gaan om de diep verankerde vertegenwoordigingen en praktijken zowel op individueel als op collectief niveau weg te werken. De Scandinavische landen, in het bijzonder Noorwegen, hebben gepoogd de stereotypen met verschillende maatregelen te bestrijden zoals een grote mediacampagne die politici in beeld bracht met hun kinderen en het ontwikkelen van politieke uitspraken sterk gericht op het feit dat het niet opnemen van ouderschapsverlof een verlies voor beide ouders betekent. Het zou zeer nuttig zijn om gelijkaardige maatregelen te overwegen in België,

ervoor zorgend dat deze de heersende opvatting betreffende zowel kinderopvang als huishoudelijke arbeid bestrijden. Andere sensibiliseringscampagnes zouden zich meer specifiek tot de bedrijven kunnen richten om de werkgevers bewust te maken van de positieve effecten van de schikkingen ten gunste van een beter samengaan tussen het beroepsleven en het gezinsleven voor de mannen en voor de vrouwen. De Belgische campagne *“Vaderschapsverlof. Ervoor kiezen aanwezig te zijn”* gelanceerd door het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen is een eerste voorbeeld op dit gebied.